

VOKIETIJOS KARINIŲ PAJĖGŲ VADOVYBĖS VAIZDINYS APIE LIETUVOS KARIUOMENĘ 1919–1920 METAIS

Hektoras Vitkus

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5138-3089>

ABSTRACT

In the western borderlands of the former Russian Empire, which the German army had taken over at the beginning of the First World War (1915), the state institutions of the newly declared independent Lithuania began to emerge in 1918. One of them was the Lithuanian army, established at the very end of the year, which lacked everything at the time, but which was to engage the approaching Bolshevik Red Army as early as January 1919. In the first years, as the Lithuanian army was being built up, it interacted with German troops, some of whom were units retreating from the Eastern Front, and others were newly formed from volunteers who were recruited in Germany to fight against Bolshevism in the east. As the political order in Europe was changing in a way that was very unfavourable to Germany, all hopes that the Germans would be able to maintain their control in the east collapsed. The article examines how under these circumstances the German military leadership's attitude towards the evolving Lithuanian army changed during the period of the Lithuanian Wars of Independence. Drawing on material in the Political Archives of the German Foreign Ministry and the German Military Archives, the article shows the different impact that two factors, the assessment of the capabilities of the Lithuanian army and the political attitudes of the Germans, had on the image of the Lithuanian armed forces.

KEYWORDS: image of the army, assessment of army capabilities, German military forces, Lithuanian army, military policy.

ANOTACIJA

Vakariniame buvusios Rusijos imperijos pasienyje, kurį Pirmojo pasaulinio karo pradžioje (1915 m.) užėmė Vokietijos kariuomenė, 1918 m. ėmė kurtis savarankiškumą deklaravusios Lietuvos valstybinės institucijos. Viena jų – pačioje tų metų pabaigoje pradėta formuoti Lietuvos kariuomenė, kuriai tuo metu trūko visko, bet kuri jau 1919 m. sausį turėjo įsitraukti į kovą su priartėjusia bolševikų Raudonąja armija. Pirmaisiais metais Lietuvos kariuomenė kūrėsi sąveikaudama su vokiečių kariniais daliniais, kurių dalis traukėsi iš Rytų fronto, o dalis buvo suformuota naujai iš Vokietijoje užverbuotų savanorių, nukreiptų kautis prieš bolševizmą rytuose. Politinė tvarka Europoje tuo metu keitėsi Vokietijai itin nepalankia linkme, o visos viltys, kad vokiečiams pavyks išlaikyti savo kontrolę rytuose, žlugo. Straipsnyje nagrinėjama, koks šiomis aplinkybėmis buvo ir kaip keitėsi Vokietijos karinių pajėgų vadovybės požiūris į Nepriklausomybės kovų laikotarpiu evoliucionavusią Lietuvos kariuomenę. Remiantis Užsienio reikalų ministerijos politiniame archyve ir Vokietijos karo archyve saugoma medžiaga, straipsnis parodo, kaip du veiksniai, Lietuvos kariuomenės galimybių vertinimas ir vokiečių politinės nuostatos, skirtingai veikė Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vaizdinį.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: kariuomenės vaizdinys, kariuomenės galimybių vertinimas, Vokietijos karinės pajėgos, Lietuvos kariuomenė, karinė politika.

Dr Hektoras Vitkus, research fellow, Institute of Baltic Region History and Archaeology, Klaipėda University, Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lithuania. E-mail: hektoras.vitkus@ku.lt.

Gali pasirodyti, kad pateikto tyrimo tema yra perdėm sudėtinga, nes ji susijusi ne tik su kariniais-politiniais, bet ir su mentaliniais kontekstais, kuriuos sudėtinga suvokti ir analizuoti. Kita vertus, kariuomenių strateginio, operatyvinio ir taktinio lygmens sprendimų priėmimo centrai, atlikdami recepciją ir sistemindami informaciją apie kitas kariuomenes (dažniausiai – eventualaus priešo), remiasi su(si)kurtais vaizdiniais, kurie neretai tampa ne tik kognityvinio proceso (pvz., karinės žvalgybos surinktos informacijos apdorojimo), bet ir konkrečių sprendimų priėmimo pagrindu¹. Taip kariuomenių intelektualiniai centrai kuria atitinkamus „kognityvinius modelius“, atliekančius kitų kariuomenių potencialo (į)vertinimą². Taip priartėjame prie pagrindinės šio tyrimo tezės: (geo)politinės ir karinės aplinkybės 1919–1920 m. skatino Vokietijos karinių pajėgų vadovybę formuoti savąjį Lietuvos kariuomenės vaizdinį („kognityvinį modelį“), kuriuo vadovautasi priimant vienokius ar kitokius sprendimus. Šio „kognityvinio modelio“ turinys galėjo būti nevienareikšmis, nes jam įtakos turėjo politinės aplinkybės.

Šiame tyrime siekiama išnagrinėti Vokietijos karinių pajėgų vadovybės susidaryto vaizdinio apie Lietuvos kariuomenę 1919–1920 m. turinį, iškeliant tokius uždavinius: 1) išanalizuoti minėto vaizdinio reikšmes Vokietijos kariuomenės informacinių struktūrų svarstymuose apie Lietuvos kariuomenės karines galimybes; 2) išnagrinėti Vokietijos karinių pajėgų terpėje susiklosčiusį Lietuvos kariuomenės vaizdinį karinės politikos dimensijoje.

Tiriamoji problema. Nors istoriografijoje iš esmės nebuvo analizuota Lietuvos kariuomenės vaizdinio, kurį susidarė Vokietijos karinių pajėgų vadovybė, turinys ir jo sanklodos tendencijos 1919–1920 m., vis dėlto esama prielaidų teigti, kad minėtu laikotarpiu Vokietijos karinės vadovybės požiūris į Lietuvos kariuomenę buvo gana racionalus – ji buvo suvokiama kaip vienas iš Vokietijos karinės politikos (geopolitikos dalies) Šiaurės Rytų Baltijos regione instrumentų³. Kaip neretai tvirtinama, tai liudija Vokietijos karinės paramos (nors ir ribotos) Lietuvai politika dėl iš esmės sutapusių abiejų šalių karinės politikos (strateginių, operatyvinių ir taktinių sumetimų) interesų⁴. Šiam tyrimui surinkta archyvinė medžiaga sudaro prielaidas koreguoti šią prielaidą praplečiant Vokietijos karinių sluoksnių samprotavimų Lietuvos kariuomenės atžvilgiu 1919–1920 m. spektrą.

¹ OPPENHEIMER, Louis. The Development of Enemy Image: A Theoretical Contribution. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 2006, Vol. 12, No. 3, pp. 269–271.

² GRIER, Rebecca A. Military Cognitive Readiness at the Operational and Strategic Levels: A Theoretical Model for Measurement Development. *Journal of Cognitive Engineering and Decision Making*, 2012, Vol. 6, No. 4, pp. 358–392.

³ LIEB, Peter. Der deutsche Krieg im Osten von 1914 bis 1919. Ein Vorläufer des Vernichtungskriegs? *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 2017, Jhg. 65, Hf. 4, S. 491–497.

⁴ GIMŽAUSKAS, Edmundas. Vokiečių karinės okupacijos poveikis Lietuvos visuomenei ir besiformuojančiam valstybingumui 1915–1919 m. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 114–122.

Tyrimų situacija. 1919–1920 m. Vokietijos karinių pajėgų vadovybės vaizdinio apie Lietuvos kariuomenę tema istoriografijoje nėra tyrinėta. Tačiau esama darbų, kuriuos būtų galima įvardyti kaip iš dalies susijusius su pasirinkta analizuoti tema. Pirmiausia galima paminėti Alfonso Eidinto tyrimą, apimantį įvairius (taip pat ir karinio bendradarbiavimo) Vokietijos ir Lietuvos santykių aspektus Nepriklausomybės kovų laikotarpiu⁵. Vokietijos kariuomenės situaciją po Didžiojo (Pirmojo) pasaulinio karo Lietuvoje, kai kuriuos Vokietijos kariuomenės operatyvinių lygmens struktūrų požiūriu į Lietuvos kariuomenę momentus Lietuvos nepriklausomybės kovų laikotarpiu yra aptarę Tomas Balkelis ir Edmundas Gimžauskas⁶. Kai kurias Vokietijos karinių pajėgų vadovybės požiūriu (daugiausia rezervuoto arba neigiamo) į Lietuvos kariuomenę tendencijas apibendrino Silva Pocyte, analizuodama Prūsijos lietuvių tarnybą Lietuvos kariuomenėje (Žemaičių batalione – I Prūsijos Lietuvos batalione) 1919 m. pirmojoje pusėje⁷. Tyrinėdamas vokiečių tarnybos Lietuvos kariuomenėje 1918–1940 m. kiekybinius duomenis (statistinius duomenis ir jų dinamiką) ir kokybinius duomenis (tarnybos sąlygas, kariuomenės vadovybės požiūrį, šių grupių karių lojalumą, etc.), karinius-politinius Vokietijos kariuomenės sluoksnių santykio su Lietuvos kariuomene aspektus nagrinėjo Vytautas Jokubauskas⁸. Dalis Lietuvos kariuomenės vaizdinio Vokietijos karinės vadovybės aplinkoje atskleidžiama Ciro Paoletti'o tyrime, skirtame karinės diplomatijos ir politikos įtampoms dėl Vokietijos kariuomenės likučių evakuacijos 1919 m. pabaigoje analizei⁹. Vokietijos politinės ir karinių pajėgų vadovybės vaizdinio apie politinius Lietuvos (ir jos kariuomenės) elementus tyrime apie pagrindinių sąjunginių valstybių požiūrį į Vokietijos savanorių dalinius (*Freikorps*) Baltijos šalyse yra užčiuopęs Warrenas E. Williamsas¹⁰.

Metodai ir šaltiniai. Šio tyrimo metodologinė ašis yra kritinė archyvinių šaltinių analizė. Gauti duomenys gretinti su artimos tematikos istoriografijos įžvalgomis, pateikiant šio tyrimo darbinės tezes ir išvadas. Šaltinių bazę sudaro Vokietijos užsienio reikalų ministerijos Politikos archyvo (*Politisches Archiv Archiv des Auswärtigen*

⁵ EIDINTAS, Alfonsas. Deutschland und die Staatlichkeit Litauens im 20. Jahrhundert. In *Die Deutschen in der Geschichte des nördlichen Ostmitteleuropa: Bestandsaufnahmen* (Nordost-Archiv, Neue Folge, Bd. I, Hf. 1). Hrsg. von Eckhard MATTHES, Karl-Heinz RUFFMANN. Lüneburg, 1992, S. 21–40.

⁶ BALKELIS, Tomas. Deutsche Freiwilligenverbände in Litauen 1919. *Annaberger Annalen*, 2019, Nr. 27, S. 88–104; GIMŽAUSKAS, E. Op. cit.

⁷ POCYTĖ, Silva. Prūsijos lietuviai ir Lietuvos nepriklausomybės kovos 1919 m. pirmoje pusėje. *Karo archyvas*, 2023, t. 38, p. 96–100.

⁸ JOKUBAUSKAS, Vytautas. Deutsche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918–1940. *Annaberger Annalen*, 2009, Nr. 17, S. 285–300.

⁹ PAOLETTI, Ciro. Vokiečių evakuacija iš Lietuvos 1919 m. Italijos tarpsąjunginės komisijos nario akimis: 1919 m. spalio–gruodis. *Karo archyvas*, 2013, t. 28, p. 90–108. Iš dalies (metodologiniu ir (pa)lyginamuoju požiūriais) šiam tyrimui pravartus ir kitas C. Paoletti'o straipsnis, kuriame analizuojamas Italijos politinių ir karinių sluoksnių požiūris į Lietuvos kariuomenę po nepriklausomybės paskelbimo. Žr. PAOLETTI, Ciro. Italų požiūris į Lietuvos kariuomenę paskelbus nepriklausomybę. *Karo archyvas*, 2020, t. 35, p. 49–66.

¹⁰ WILLIAMS, Warren E. Die Politik der Alliierten gegenüber den Freikorps im Baltikum 1918–1919. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1964, Jhg. 12, Hf. 2, S. 147–169.

Amts) fondų RZ 201 (Politinio skyriaus centrinio biuro), RAV 131 (Agitacijos prieš Vokietiją) ir Vokietijos federalinio archyvo Karinio archyvo (*Bundesarchiv Militärarchiv*) fondų R 8025 (Baltijos šalių ginkluotųjų pajėgų), PH 3 (Prūsijos armijos vyriausiojo štabo (1867–1920 m.) ir Vokietijos karinių sausumos pajėgų vyriausiosios vadovybės (1926–1972 m.)), RH 69 (Reichsvero kariuomenės dalinių ir laikinojo laikotarpio karinių vienetų) medžiaga.

Pastebima karinė pajėga?

292

Esminis aspektas, kuris Lietuvos kariuomenės atžvilgiu labiausiai domino Vokietijos karinių pajėgų vadovybę, – tai karybos pjūvis. Vokietijos Reicho karinei vadovybei ir politinės galios struktūroms nerimą kėlė Lietuvos karinių pajėgų silpnumas. Tai lėmė kovos su bolševikų Raudonąja armija eigos kontekstas. 1919 m. sausio 5 d. bolševikai užėmė Vilnių, iki sausio pabaigos raudonosios pajėgos kontroliavo beveik du trečdalius Lietuvos: į jų rankas pateko tokios strategiškai svarbios vietovės kaip Varėna (sausio pradžioje), Panevėžys ir Ukmergė (sausio 9 d.), Šiauliai (sausio 15 d.) ir Telšiai (sausio 25 d.)¹¹. „Mes negalime ir toliau laikytis pasyvios pozicijos bolševikų žygio Lietuvoje atžvilgiu. [...] Jokiomis aplinkybėmis mes negalime leisti, kad jie, puldami per Kuršą ir Lietuvą, pasiektų Rytų Prūsiją, kurioje jie rastų pakankamai savo palaikytojų ir todėl tęstų savo žygį jau prieš mus. Šis pavojus turi būti sustabdytas visomis priemonėmis. To reikalauja mūsų savisaugos poreikis“¹², – pranešime Vokietijos Reicho¹³ užsienio reikalų ministerijai 1919 m. sausio 2 d. tvirtino Vokietijos Reicho generalinis įgaliotinis Lietuvoje Ludwigas Zimmerle¹⁴. Sausio 8 d. pranešime apie karinę ir politinę situaciją jis pateikė ganėtinai konkretų siūlymą: „Jeigu Vokietija pati nesiims gynybos prieš bolševikus, tai ji turi padėti organizuoti ir paremti tą elementą, kuris galėtų tai daryti – lietuvius (tokia parama būtų palanki ir sąjungininkėms). Todėl

¹¹ Žr. Svarbesniųjų Lietuvos kariuomenės kautynių ir susirėmimų su priešais 1918–1923 m. m. trumpa apžvalga [1926], paskelbta kaip dalis šios publikacijos: JOKUBAUSKAS, Vytautas; TAMKVAITIS, Titas. Du karo istorijos šaltiniai iš Lietuvos tarpukariu. In *The Unending War? The Baltic States after 1918 = Nesibaigiantis karas? Baltijos šalys po 1918 metų* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. 36). Ed. by Vytautas JOKUBAUSKAS, Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2018, p. 187–219.

¹² Der Gesandte an Auswärtiges Amt, 1919-01-02. *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes* (Vokietijos užsienio reikalų ministerijos Politikos archyvas, toliau PA AA), RZ 201-21727, S. 14.

¹³ Šiame tyrime Vokietijos Reicho sąvoka vartojama laikantis istorizmo principo: 1919 m. rugpjūčio 11 d. priimtos Vokietijos Reicho Konstitucijos 1-ajame straipsnyje buvo deklaruota, kad „Vokietijos Reichas yra Respublika“ (Die Verfassung des Deutschen Reichs. *Reichsgesetzblatt*, 1919, Nr. 152, S. 1383 [S. 1383–1418]). Todėl daugelio tyrime analizuotų dokumentų preambulėse, siuntėjų ir gavėjų aprašuose ir turinyje figūruoja Vokietijos Reicho sąvoka.

¹⁴ E. Gimžausko tvirtinimu, Maksimiliano Badeniečio (Maximilian von Baden) vyriausybė paskyrė L. Zimmerle'ę eiti minėtas pareigas siekdama apriboti ir ilgainiui perimti iš Lietuvoje dislokuotų vokiečių kariškių jurisdikciją civiliams gyventojams. Iš esmės L. Zimmerle'ės ir jo sukurtos administracijos veikla turėjo „Vokietijos kondominiumo“ užtikrinimo pobūdį: GIMŽAUSKAS, E. Op. cit., p. 115–116.

mes turime sudaryti sąlygas Lietuvai apsiginti nuo bolševikų – pradedant reikiama apranga ir baigiant ginklais.“¹⁵ Iš Vokietijos Reicho susirašinėjimo matyti, kad buvo renkama informacija apie Lietuvos kariuomenės karinius pajėgumus, kuri galėjo formuoti nuomonę apie jos karinį potencialą. Vokietijos diplomatai ir Vokietijos karinių dalinių vadovybė Lietuvoje rengė tokio pobūdžio pranešimus Berlynui. Tokia informacija buvo pagrindas ir tam tikram Lietuvos kariuomenės vaizdinio turiniui.

1919 m. vasario 10 d. Vokietijos Reicho generalinio štabo kpt. Paulis Fritzas Tschunke slaptame pranešime „Apie Lietuvos armiją“ savo vyresnybei Berlyne pabrėžė keletą esminių dalykų. „Po Lietuvos Vyriausybės atsišaukimo paskutinėmis praėjusių metų [1918 m. – *aut. past.*] gruodžio dienomis pavyko surinkti apie 4 000 savanorių (vyrų nuo 17 iki 22 metų amžiaus) pajėgas. Karo tarnybos prievolės įvedimas dar tik planuojamas“, – pradeda savo pranešimą Tschunke ir pažymi, kad „lietuviai siekia visų pirma sukurti vieną diviziją, apie 13 000 vyrų kontingento“. Apibūdinamas tą kontingentą, Tschunke pateikia tokius duomenis: „Dabartines pėstininkų pajėgas sudaro 1-asis pulkas Alytuje, turintis apie 800 vyrų. Kaune (Panemunėje) stovi 2-asis pėstininkų pulkas, kuris turi apie 1 400 vyrų. Dar tik formuojami 3-iasis ir 4-asis pėstininkų pulkai. Lietuvių kavalerija turi vieną eskadroną – apie 100 raitelių, kurie moka valdyti žirgus ir daro gerą įspūdį. Artilerijos pajėgas sudaro du rusiški lauko pabūklai ir apie 100 vyrų, priskirtų 2-ajam pėstininkų pulkui. Kaune, be 2-ojo pėstininkų pulko, dar yra tvirtovės komendantūra iš 800 vyrų (iš kurių ginkluoti tik 400), kurie dalyje miesto rajonų veikia kartu su vokiečių komendantūra. [...] Kitos Lietuvos pajėgos iš esmės yra eskadronai. Marijampolėje yra 120, Prienuose 20, Seinuose 120, Kėdaičiuose 150, Tauragėje 40, Vilkaviškyje 26, Kretingoje 40 karių. Miestuose ir miesteliuose veikia milicija (subordinuota vidaus reikalų ministro kompetencijai), kurios bendras skaičius yra apie 1 250 vyrų – tik pusė jų yra apginkluoti ir atlieka saugumo bei vidinės tvarkos užtikrinimo funkcijas (kas atitinka mūsų policiją).“¹⁶

Tschunke'ės teigimu, Lietuvos vyriausybės pastangas formuoti savo karines pajėgas trukdė ne tik ginkluotės stoka (jis išvardija Lietuvos vyriausybės išreikštus ginkluotės ir amunicijos poreikius), bet ir kiti elementarūs poreikiai: „Lietuvos kariuomenės būriai neretai apsirengę savo civiliais rūbais ir kepurėmis su skiriamosiomis (pėstininkų – geltonomis, kavalerijos – baltomis ir artilerijos – raudonomis) juostelėmis, ir kad tai yra kariai galima suvokti tik iš turimo ginklo. 2-ojo pėstininkų pulko karių apranga ir avalynė yra tokios prastos būklės, kad tvyrant dabartiniam [vasario mėn. – *aut. past.*] šalčiui jie priversti lindėti kareivinėse ir nieko neveikti. Nors 2-ojo pėstininkų pulko kareivinės Panemunėje yra modernios rusiškos statybos, jos turi dideles ir gerai apšviestas patalpas, vis dėlto jų vidaus įrengimas yra primityvus: mediniai

¹⁵ Der Gesandte an Auswärtiges Amt, 1919-01-08. PA AA, RZ 201-21727, S. 21–22.

¹⁶ Gez. Tschunke, Hauptmann in Generalstabe „Bericht über die litauische Armee“, 1919-02-10. PA AA, RZ 201-21728, S. 121–124.

gultai (pritaikyti gulėti grupėmis po 10 žmonių), karių daiktai laikomi medinėse skryniose (200 vyrų skirta tik 30 skrynių), beveik nėra jokių individualių apšvietimo priemonių, nėra atskirų prausyklių, virtuvėse trūksta virimo katilų. Kareiviai gauna gausų gana geros duonos davinį, tačiau papildomų maisto produktų turi įsigyti turguje¹⁷, – pažymėjo Tschunke.

Iš karininko pozicijų jis perteikė ir gana slogų Lietuvos karių (ap)mokymo vaizdinį: „Dabartinį mokymų personalo branduolį 2-ajame pėstininkų pulke sudaro vienas puskarininkų būrys (apie 130 savanorių, iš kurių 40 – studentai ir gimnazistai), kuris, nors ir daro neblogą įspūdį, pats gavo tik 8 dienų mokymus. Kulkosvaidininkų mokymai nevyksta, nes turimi kulkosvaidžiai yra perduoti Kauno komendantūrai. Artilleristų mokymuose naudojami abu rusiški pabūklai, tačiau dėl transportinės įrangos trūkumo mokymai negali vykti lauko sąlygomis.“¹⁸ Mažiausiai abejonių (tačiau su tam tikromis išlygomis) Tschunke turėjo tik dėl karininkų: „Geriausią įspūdį daro karininkai – tai geras elementas. Tačiau lietuvių karininkų korpusas nėra pats geriausias kontingentas kariškam vadovavimui, nes jį sudaro vidutinio išsilavinimo žmonės, atėję iš Rusijos armijos, kurioje jie užėmė beveik vien tik žemas pareigas. Todėl lietuvių karininkai neišsiskiria organizaciniais ir vadovaujančiais talentais.“¹⁹

Lietuvos kariuomenės problemas Tschunke buvo linkęs sieti su socialiniu kontekstu: „Lietuvos kariuomenę sudaro ne patys geriausi šalies elementai. Dvarininkai ir pasiturintys ūkininkai Lietuvos reikalui laikosi rezervuoti, valstiečiai yra politiškai indiferentiški ir pasiduoda iš esmės prolenkiškos dvasininkijos įtakai. [...] Tačiau stojimas į kariuomenę yra pageidautina alternatyva daugeliui bedarbių, nes tarnyba kariuomenėje juos vilioja galimybe uždirbti 200 rublių, nemokamu maitinimu ir pastoge, tuo labiau kad Lietuvos vyriausybė stengiasi didinti finansavimą karių išlaikymui.“²⁰ Lietuvos kariuomenės atveju, konstatavo Tschunke, „yra susiduriama su didžiuliu žmogiškosios medžiagos broku. [...] Todėl apie mūsų [Vokietijos – *aut. past.*] karinių pajėgų paramą iš Lietuvos kariuomenės pusės kol kas negali būti jokios kalbos. Jeigu mes norime, kad Lietuvos karinės pajėgos taptų efektyviu veiksniu, galinčiu sustabdyti bolševikus, mes turime į savo rankas paimti Lietuvos kariuomenės organizavimą ir parengimą bei aprūpinimą ekipuote ir ginklais. Ir būtent ekipuotė bei ginklai kol kas yra svarbiausias mūsų uždavinys, nes Lietuvos kariuomenė turi daryti teigiamą įspūdį krašto gyventojams – galbūt taip pavyks pritraukti į jos gretas didesnę skaičių vertingesnio elemento“²¹. Galima tik paminėti, kad cituojamas pranešimas rengtas Lietuvos (ir lietuvių) atžvilgiu gana palankaus vokiečių karininko, kuris stengėsi sudėlioti akcentus, galėjusius, jo nuomone, paskatinti Vokietijos Reicho karinių pajėgų

¹⁷ Gez. Tschunke, Hauptmann in Generalstabe „Bericht über die litauische Armee“..., S. 124.

¹⁸ Ibid., S. 125.

¹⁹ Ibid., S. 125–126.

²⁰ Ibid., S. 126–127.

²¹ Ibid., S. 127.

vadovybės ir politinės valdžios sluoksnių susidomėjimą Lietuvos karinių pajėgų potencialo didinimu ir spręsti su tuo susijusias problemas. Tačiau galima tik numanyti, kokį Lietuvos kariuomenės vaizdinį galėjo formuoti tokio turinio pranešimai Vokietijos Reicho karinių pajėgų viršūnėms²².

Kita vertus, reikia pabrėžti, kad 1919 m. rudenį bendras Lietuvos kariuomenės vaizdinys turėjo tendenciją keistis. 1919 m. spalio 9 d. Baltijos Landesvero vyriausiojo štabo slaptame pranešime apie Lietuvos kariuomenę rašoma kaip apie ganėtinai pastebimą karinę jėgą: „Lietuvos kariuomenės kovinis pajėgumas – apie 5 000 parengtų vyrų. Papildymas (rengiamas) kontingentas – 30 000 vyrų. Vyriausiasis vadas – gen. Žukauskas. Karinės pajėgos suskirstytos į dvi – Panevėžio ir Vilkmėrgės [Ukmergės] grupes [rinktinės – *aut. past.*]. Panevėžio grupė (vadas Nastopka) sudaryta iš II brigados, 2-ojo pėstininkų pulko, Marijampolės, Joniškėlio ir Panevėžio batalionų, I baltarusių kuopos, 3-ojo pėstininkų pulko III bataliono, dviejų artilerijos baterijų, minuotojų ir geležinkelio kuopos. Vilkmėrgės grupė (vadas Liatukas) sudaryta iš Vilkmėrgės ir Vilniaus batalionų, 1-ojo pėstininkų pulko, 1-ojo husarų eskadrono bei III ir IV artilerijos baterijų. Dar yra Kauno batalionas, II ir III rusų [baltarusių – *aut. past.*] pulko batalionai, II artilerijos baterija, automobilių kuopa ir elektrotechnikų batalionas.“²³

1920 m. vasario 1 d. Vokietijos karinės žvalgybos pateiktoje Lietuvos kariuomenės pajėgumo apžvalgoje susisteminti duomenys apie vyriausiąjį kariuomenės vadą gen. Praną Liatuką, štabo viršininką plk. Mykolą Velykį, dvi brigadas, septynis suformuotus, du formuojamus ir vieną baltarusių pėstininkų pulkus, šešis lietuvių ir vieną baltarusių kavalerijos eskadronus, septynias sukomplektuotas ir vieną mokomąją artilerijos baterijas, vieną aviacijos skyrių, vieną informacijos skyrių, vieną (iš minuotojų ir vieną geležinkelininkų kuopą ir autoparką²⁴. Apžvalgoje pažymėta, kad Lietuvos kariuomenės kontingentą sudaro 10 000–15 000 parengtų (iš bendrai disponuojamo 40 000 kontingento) vyrų, pabrėžiant, kad Lietuvoje dar kariškai veikia „savarankiški“ Ukmergės, Joniškėlio, Telšių ir Raseinių batalionai, „iš kurių tikriausiai ateityje bus formuojami nauji pulkai“²⁵.

Lūžiniu momentu Vokietijos karinės vadovybės vaizdinio apie Lietuvos kariuomenę, kaip ganėtinai pajėgų veiksnį, formavimosi procese, manytina, galima nurodyti 1919 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesių įvykius, susijusius su Lenkų karinės organizacijos (POW) perversmo organizacinio tinklo išaiškinimu. Vokietijos diplomatai ir karinė

²² Nemaža dalis Tschunke'ės pažymoje minėtų Lietuvos kariuomenės charakteristikų sutampa su 1933 m. publikuotais gen. mjr. Otto Schroederio atsiminimais, kuriuose pabrėžtas „rusiškas“ Lietuvos kariuomenės kontingento pobūdis: SCHROEDER, O[tto]. *Die Sächsischen Freiwilligen-Truppen in Litauen* (Erinnerungsblätter deutscher Truppenverbände, Hf. 69). Dresden, 1933, S. 44–52.

²³ V. O. d. B. L. W. Tgb. Nr. 18 Kriegsgliederung der litauischen Armee Stand vom 9. 1919. *Bundesarchiv-Militärarchiv* (Vokietijos federalinio archyvo Karo archyvas, toliau BA MA), R 8025-34, S. 3–4.

²⁴ Kriegsgliederung der litauischen Armee, 1920-02-01. BA MA, RH 69-322, S. 197.

²⁵ *Ibid.*, S. 197.

žvalgyba rinko informaciją apie šio perversmo planus ir Lietuvos kariuomenės taikytas priemones (pvz., Panemunėje ir Žemuosiuose Šančiuose) „disciplinai ir kovinei dvasiai atstatyti“. 1920 m. kovo 6 d. Vokietijos diplomatinės atstovybės Kaune pranešime padaryta išvada, kad Lietuvos vyriausybė, valstybės saugumo ir kariuomenės struktūros iš esmės sėkmingai susidorėjo su grėsme, nors ir abejojant aukštų Lietuvos politikų tikinimais, kad perversmas buvo organizuotas Lenkijos, bet ne komunistų, ir atkreipiant dėmesį, kad eventuali krizė Lietuvos kariuomenėje suvaldyta gen. Silvestro Žukausko, kuris 1920 m. vasario 23 d. buvo vėl paskirtas vyriausioju kariuomenės vadu²⁶. Galimo perversmo nuslopinimas skatino Vokietijos karinių pajėgų vadovybę peržiūrėti ankstesnes nuostatas Lietuvos valstybės stabilumo ir jos kariuomenės atsparumo atžvilgiu.

(Ne)patikimas partneris?

Vienas svarbiausių veiksnių, dariusių įtaką Lietuvos kariuomenės vaizdinio turiniui, buvo politika, visada aktuali Vokietijos karinių pajėgų vadovybei. Didžiojo (Pirmojo pasaulinio) karo metais ne tik Vokietijos politiniai sluoksniai, bet ir karinių pajėgų vadovybė Lietuvą įsivaizdavo kaip tarpinę teritoriją tarp etninių lenkų žemių ir etniškai rusiškos Rusijos imperijos dalies, neturinčią labai aiškių ribų, dėl to tam tikrų jos sričių (*Kreisen*) gyventojai buvo etniškai mišrūs²⁷. Į šią Lietuvos sampratą pakliūdavo ne tik Kauno, Vilniaus ir Suvalkų, bet ir Gardino, Minsko, o prisimenant senesnę istorinę praeitį, kartais net ir Mogiliavo, taip pat Vitebsko gubernijos²⁸. Tik po 1918 m. Vokietija geopolitiškai (ir iš dalies geokultūriškai) Lietuvą ėmė priskirti prie Baltijos kraštų²⁹. Tai lėmė, kad Estijoje ir Latvijoje, kuriose pastebimą socialinį, kultūrinį ir politinį svorį turėjo vokiečių etninės-konfesinės grupės, taigi Vokietijos karinių pajėgų vadovybė matė tam tikras perspektyvas „vokietybės reikalo“ motyvo pagrindu suburti provokiškai orientuotą karinį kontingentą (Baltijos legiono, Landesvero ir *Freikorps* pavidalais)³⁰.

1919 m. sausio viduryje, numalšinusi Vokietijos revoliuciją, pati Vokietijos vyriausybė taip pat buvo linkusi prisijungti prie antibolševikinių veiksmų Baltijos šalyse. Šiuo

²⁶ Deutsche Diplomatische Vertretung für Litauen „Geist und Disziplin der litauischen Armes“, 1920-03-06. PA AA, RZ 201-21751, S. 170–172; B. Litauen. Militärisch, 1920-03-12. PA AA, RZ 201-21751, S. 181–187 [įskaitant S. 181].

²⁷ STRAZHAS, Abba. *Deutsche Ostpolitik im Ersten Weltkrieg. Der Fall Ober Ost 1915–1917* (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München, Reihe: Geschichte, Bd. 61). Wiesbaden, 1993, S. 111–114.

²⁸ Ibid., S. 114.

²⁹ SAFRONOVAS, Vasilijus. Zum Wandel des räumlichen Begriffs „Litauen“ im deutschsprachigen Diskurs während und nach dem Ersten Weltkrieg. *Forschungen zum Baltischen Geschichte*, 2015, Bd. 10, S. 109–135, įskaitant S. 132; VASKELAITĖ, Vilma. Die Litauische Frage im Deutschen Reichstag 1915–1918. *Anna-berger Annalen*, 2019, Bd. 27, S. 85.

³⁰ LIEB, P. Op. cit., S. 491–502.

atveju sąjungininkės ir Vokietija susitarė sustabdyti bolševikų revoliucijos (kaip karo formos) plėtrą į Vakarų³¹. Be to, Vokietija dėl strateginių karinių priežasčių buvo suinteresuota gynyba už savo sienų: bolševikų puolimas kėlė grėsmę susisiekimui keliam tarp Rytų Prūsijos ir Kuršo, kur tebebuvo stiprios vokiečių karinės formuotės³². Kita vertus, be saugumo interesų, įsipareigojimų Aljanso valstybėms ir bolševizmo baimės, Vokietija turėjo ir dar ambicingesnių planų – laikydama savo pajėgas rytuose, Vokietija tikėjosi susikurti geresnes pozicijas Versalio taikos derybose. 1918 m. gruodžio 29 d. Vokietija ir Latvija susitarė suformuoti vokiečių karines pajėgas, padėsiančius latviams kovoti su bolševikais, kurių rankose jau buvo pusė Latvijos (Latvijos vyriausybė pažadėjo vokiečių savanoriams galimybę gauti Latvijos pilietybę ir žemės)³³. 1919 m. sausio pradžioje savanoriai vokiečiai kreipėsi į verbavimo biurus ir stojo į savanorių dalinius (*Freikorps*), turėjusius kovoti Baltijos šalyse. Tačiau Lietuvoje, kur gyveno tik nedidelė ir iš esmės išsklaidyta vokiečių etninė-konfesinė grupė, tokių mobilizacinių perspektyvų Vokietijos karinė vadovybė neįžvelgė. Tokias abejones Vokietijos karinės vadovybės terpėje stiprino ir nemažos dalies lietuvių visuomenės neigiamas nusistatymas vokiečių kariuomenės atžvilgiu³⁴. Tokiomis aplinkybėmis 1919 m. sausio 28 d. Lietuvos ministrui pirmininkui Mykolui Sleževičiui Berlyne pavyko pasiekti susitarimą, pagal kurį Lietuvoje tebesančios vokiečių pajėgos buvo paverstos tiesiog Lietuvos vyriausybės samdiniais, kaip taikliai pažymėjo T. Balkelis³⁵. Visi vokiečių savanoriai turėjo pasirašyti sutartį trims mėnesiams tarnybos, jiems buvo pažadėtas 30 markių mėnesinis atlyginimas. Tie kariai, kurie norėjo likti tarnauti ilgiau, galėjo tikėtis 100 markių pašalpos. Vokiečių pajėgos išlaikė savo vadovybę, joms vadovavo vokiečių karininkai³⁶. Nors vadovavimas liko Lietuvos kariuomenės vadovybei, nurodymus vokiečių kariams davė Vokietijos štabo atstovas Lietuvos kariuomenės štabe, jis taip pat buvo atsakingas už Lietuvos ir Vokietijos karo priemonių koordinavimą. Vokiečių kariai turėjo būti paskirstyti neokupuotoje Lietuvos dalyje ir prireikus kartu su lietuvių kariais kovoti su bolševikais. Vokietija pažadėjo palaikyti karinę tvarką savo daliniuose, išguiti bolševikinį pavojų jų gretose ir apginkluoti lietuvių karius³⁷. Vokietija paliko Lietuvos vyriausybei rinkti mokesčius visoje šalyje ir saugoti sienas. Nuo 1919 m. kovo pabaigos vokiečių traukiniai į Lietuvą jau gabeno „karinę medžiagą“³⁸. Vokietijos parama buvo labai svarbi, kad Lietuvos vyriausybė išliktų, nes karinė padėtis akivaizdžiai blogėjo. Taigi susitarimas įteisino vokiečių karių buvimą Lietuvoje, nes faktiškai jie ir taip kontroliavo vakarinę šalies dalį. Tačiau ne tik Lietuvos vyriausybė, bet ir Vokietijos Reicho politiniai sluoksniai

³¹ BALKELIS, T. Op. cit.

³² Ibid., S. 89.

³³ Ibid., S. 90.

³⁴ GIMŽAUSKAS, E. Op. cit., p. 108–110.

³⁵ BALKELIS, T. Op. cit., S. 90.

³⁶ Ibid., S. 90.

³⁷ Ibid., S. 91.

³⁸ Preussisches Kriegsministerium über Behandlung von Litauen, 1919-05-05. PA 44, RZ 201-21732, S. 132.

(teoriniu lygmeniu) bei karinė vadovybė (praktiniu lygmeniu) suvokė, kad susitarimas buvo rizikingas. Dalyje Vokietijos karininkijos tvyrojo gana kontroversiškas politinis Lietuvos kariuomenės vertinimas.

Jau 1919 m. pradžioje Vokietijos kariuomenės pareigūnų susirašinėjime su Vokietijos Reicho diplomatinėmis institucijomis fiksuotas Lietuvos vyriausybės ideologinis angažuotumas įtvirtinti politiškai nepriklausomą ir savo karinėmis pajėgomis disponuojančią valstybę³⁹. Galima daryti prielaidą, kad dalis Vokietijos kariuomenės vadovybės savotiškai simpatizavo tokiai nuostatai, nes ji suvokė, kad vokiečių visuomenė (taip pat ir didžioji dalis jos karinio kontingento) yra praradusi aiškius ideologinius orientyrus ir krečiama revoliucijos, suvokiamos kaip demoralizuojantis ir demotyvuojantis veiksny. Vokietijos kariuomenės vadovybę erzino Baltijos šalyse (taip pat ir Lietuvoje) dislokuotų dalinių ir dalies vokiečių karininkų persiėmimas komunistinėmis idėjomis ir retkarčiais artimas broliavimasis su bolševikais⁴⁰. Dalis Lietuvoje likusių Vokietijos kariuomenės dalinių jos vadovybės Berlyne buvo vertinami kaip „užsiėmę vidinėmis intrigomis“ ir „atsiriboję nuo vokiško reikalo“ (pvz., 1919 m. sausio 2 d. Karių taryba prie 10-osios armijos generalinio štabo Vokietijos Reicho užsienio reikalų ministerijai išsiuntė protestą dėl karinės paramos ginant Vilnių nuo bolševikų, nes, jos tvirtinimu, „tokia priemonė gali būti tolygi karo paskelbimui Sovietų vyriausybei, tačiau mes laikomės neutralumo, numatyto karo veiksmų užbaigimo sutarties 12-ajame paragrafe“⁴¹). Tuo tarpu Lietuvos kariuomenėje, Vokietijos karinių sluoksnių manymu, prokomunistinės ir probolševikinės nuotaikos nebuvo pasiekusios kritinio masto, todėl ji Vokietijos kariuomenės vadovybės akyse galėjo būti suvokiama kaip „tinkamai orientuotas elementas“. Vokietijos karinių pajėgų vadovybei imponavo demokratinis Lietuvos vyriausybės modelis ir ypač tai, kad ji „siekia sukurti savo kariuomenę, valdomą ne kareivių tarybų, bet karininkų korpuso“⁴² (tuo pabrėžiant, kaip manyta, ardomąjį politinės kovos įsileidimo į kariuomenę pobūdį).

1919 m. balandžio 30 d. visiškai slaptame referate „Lietuvos klausimas ir dabartinė padėtis Lietuvoje“ Prūsijos infanterijos gen. Karlas Freiherras von Gahlas (Gallas) rašė: „Tinkamas Lietuvos klausimo išsprendimas yra ypač reikšmingas Rytprūsių ateičiai ir būsimiems Vokietijos ir Rusijos santykiams. 1918 m. lapkričio įvykiai sužlugdė iki tol vestą Rytų politiką (Ostpolitik) ir leido išsiplėsti Lenkijai į šiaurę dabar grasinant ir mūsų rytams. [...] Mums būtina iš Lietuvos sukurti priešsvorį ne tik

³⁹ Telegram von Obost an den Staatsekretär des Innern, 1918-12-31. *PA AA*, RZ 201-21728, S. 64.

⁴⁰ Verbal Note der Litauischen Gesandtschaft im Deutschen Reich, 1919-02-19. *PA AA*, RZ 201-21728, S. 201-203. Svarbu pažymėti, kad panašias dalies vokiečių karių Lietuvoje nuotaikas įžvelgė ir Italijos karinės misijos Vokietijoje įgaliotinis plk. ltn. Marijus Rota (*Mario Roatta*), Lietuvoje lankęsis 1919 m. pavasarį. – Žr. PAOLETTI, C. Italų požiūris..., p. 51. Tai leidžia daryti prielaidą, kad Vokietijos karinės vadovybės nuogaštavimai buvo pagrįsti.

⁴¹ Der Generalstab A. O. K. 10 (Soldatenrat) an Auswärtigen Amt, 1919-01-02. *PA AA*, RZ 201-21727, S. 11-12.

⁴² Gez. Tschunke, Hauptmann in Generalstabe „Bericht über die litauische Armee“, 1919-02-10. *PA AA*, RZ 201-21728, S. 121.

bolševizmui, bet ir Lenkijai. [...] Iš esmės dabar Lietuvos valstybė ekonomiškai gyvena iš mūsų (Vokietijos). [...] Ir tolesnis mūsų rūpestis yra remti lietuvius kuriant jų karines pajėgas. Nekyla jokių abejonų, kad mums gyvybiškai svarbu suteikti jiems paramą ginantis nuo bolševizmo, nes mūsų Rytprūsių sienos turi būti apsaugotos dar Lietuvoje. Dabar kuriami lietuvių daliniai, kurie gina savo tėvynę, yra sutelkti iš savanorių, jie turi būti papildyti mūsų savanoriais, nes, deja, mūsų reguliariosios kariuomenės pajėgos yra: 1) praradusios kovinę vertę ir 2) kelia pavojų mums patiems. Mūsų kariuomenė, deja, sudaro nedžiuginantį įspūdį. Mums būtų gerai sukurti diviziją, kuriai vadovautų ne karių tarybos, o verti ir patikimi kadrai. [...] Dabar gi lietuviai nemato skirtumo tarp mūsų karių ir bolševikų. [...] Lietuvių armija auga. Remiantis patikimais šaltiniais, jos pajėgas 1919 m. balandžio 15 d. sudarė 7 821 apginkluotas ir apmokytas vyras bei 2 278 į tarnybą įstoję, bet neginkluoti vyrai. Šiauliu apylinkėse yra dar apie 1 000 vyrų. Taigi bendras skaičius – 11 099 vyrai. Artimiausiomis savaitėmis šis skaičius padidės dar apie 500 vyrų, o netolimoje ateityje lietuvių ginkluotosios pajėgos pasieks 16 000 vyrų. Tačiau karininkų korpusas sudarytas iš lietuvių, buvusių Rusijos kariuomenės puskarininkų. Akivaizdu, kad jie neturi organizacinių ir taktinių įgūdžių. Lietuvių karininkų korpusas yra nusiteikęs nedraugiškai vokiečiams – lietuvių karininkai neretai atvirai kalba apie savo kariuomenės panaudojimą prieš vokiečius kolegas. Lietuvių kariuomenę galima apibūdinti kaip gerus rusų kariuomenės būrius, ir jų disciplina atitinka rusų kariuomenės lygį. [...] Todėl lietuviams dar nieko nepavyko pasiekti – jie buvo sumušti visur, kur tik bandė pasireikšti. Tuo tarpu sovietų daliniai prasiveržė ten, kur nesusidūrė su vokiečių pajėgomis. [...] Tokiomis aplinkybėmis lietuvių pastangoms sukurti savo kariuomenę mes turime suteikti visą įmanomą paramą. Todėl: 1) mes turime remti Lietuvą tol ir tiek, kiek to reikės, kad ji neatitektų rusams; 2) mes turime paruošti lietuvius perimti frontą tam, kad parengtume savo gynybos liniją; 3) lietuviai galės perimti frontą tik tuo atveju, jeigu jiems pavyks sukurti efektyvias karines pajėgas; 4) finansinė Vokietijos parama turi būti skirta tik su Lietuvos kariuomenės administravimu ir aprūpinimu susijusioms sritims bei priemonėms; 5) Vokietija turi vengti tiesioginio vadovavimo, nes Vokietijos interesas yra kiekvienoje srityje rūpintis tik vokiečių stiprinimu; 6) Vokietijos parama turi būti teikiama neoficialiai.⁴³ Svarbu pabrėžti ir tai, kad gen. Gahlas savo pranešime bandė Lietuvos kariuomenę pavaizduoti kaip būsimą atsvarą Lenkijai („lietuvių antilenkiška pozicija mums bus naudinga ateityje“). Jo nuomone, Vokietijos karinė vadovybė turi pritarti finansinei paramai, kuri, jo tvirtinimu, turi būti nukreipta Lietuvos kariuomenės veiksams tik prieš bolševikus, bet ne prieš Lenkijos pajėgas (nes parama prieš Lenkiją galėjo kirstis su sąjungininkų interesais). Panašų Lietuvos kariuomenės, kaip galimo Vokietijos politikos instrumento, vaizdinį tapė ir L. Zimmerle savo *pro memoria* Užsienio reikalų ministerijai 1919 m., kuriame tvirtino,

⁴³ Gez. [Karl] Freiherr von Gahl [Gall] „Die litauische Frage und die augenblicklichen Verhältnisse in Litauen“, 1919-04-30. BA MA, PH 3-440, S. 1–8.

kad „Lietuvos kariuomenės rėmimas ilgainiui duos Vokietijos siekiamą rezultatą – ji galiausiai sustiprės tiek, kad galės atsilaikyti prieš Lenkiją, o tai reiškia, kad Lietuvoje negalės įsitvirtinti lenkų valdžia nei karinėmis, nei politinėmis priemonėmis“. Jo nuomone, „Vokietijos karinės pajėgos privalo remti Lietuvos vyriausybę dėl to, kad likusioje Lietuvoje lenkams nepavyktų įsigalėti taip, kaip jiems tai pavyko Vilniuje“⁴⁴. Vis dėlto Vokietijos kariniai sluoksniai suvokė, kad pagrindinė jėga prieš bolševikus yra Lenkijos karinės pajėgos, kurios buvo remiamos pagrindinių sąjunginių valstybių (ypač Prancūzijos). Todėl Lietuvos karinių pajėgų kaip priešsvorio Lenkijai vaidinys Vokietijos generalitetui atrodė tik patrauklesnis⁴⁵.

1919 m. birželio 26 d. vyriausiasis Vokietijos Reicho įgaliotinis Lietuvoje pažymėjo: „Reicho politinė vadovybė laikosi nuomonės, kad karinė pagalba Lietuvai atitinka Vokietijos interesą apginti savo rytinę sieną nuo bolševizmo. Šio tikslo įgyvendinimas bus ir Vokietijos politikos Lietuvoje sėkmė. Lietuvos kova nebus sėkminga nesustiprinus jos valstybingumo. Šiam tikslui Vokietijos vyriausybė neturi gailėti dalies savo disponuojamų pajėgumų.“⁴⁶ Ilgainiui Vokietijos karinės vadovybės požiūris keitėsi, nes jau 1919 m. kovo mėn. Vokietijos karinių pajėgų generalinis štabas Lietuvoje konstatavo, kad Lietuvos, „kaip politinio Vokietijos kūdikio, nedėkingumas Vokietijai, padedančiai atsiginti nuo bolševikų, ir jos skundai Antantei prieš Vokietiją“ pastebimai blogina santykius⁴⁷, o tų pačių metų liepos mėn. Vokietijos generalinis atstovas Lietuvai pabrėžė, kad „Lietuvos vyriausybės elgesys Vokietijos atžvilgiu vis labiau radikalizuojasi“ ir demonstruoja, jog „Lietuva, turinti iš esmės suvokti, kad jos karinis ir finansinis egzistavimas yra užtikrinamas išimtinai Vokietijos, vis dėlto orientuojasi į Antantę, tuo savo šalies ateitį patikėdama šalims, kurios žiūri tik savo interesų“⁴⁸. 1920 m. sausio 26 d. Vokietijos diplomatinė atstovybė Kaune savo pranešime Vokietijos užsienio reikalų ministerijai Berlyne nuogaštavo dėl „Lietuvos politikoje pastebimai didėjančios Anglijos įtakos, nes lietuviai tikisi pasiremti Anglija prieš Lenkiją ir ją palaikančią Prancūziją“⁴⁹. Vokietijos politiniams sluoksniams ir karinių pajėgų vadovybei kėlė nerimą žinios apie į Lietuvą komanduotus Anglijos karinių pajėgų instruktorius ir besiklostančius šių šalių karinės diplomatijos santykius⁵⁰.

⁴⁴ Abschrift A 740 Der Generalbevollmächtigte des Deutschen Reiches für Litauen, 1919-01-05. PA AA, RZ 201-21727, S. 65.

⁴⁵ Deutsche Diplomatische Vertretung für Litauen „Litauisch-polnische Beziehungen“, 1920-01-26. PA AA, RZ 201-21751, S. 46–47.

⁴⁶ Entwurf der Generalbevollmächtigen des Deutschen Reiches für Litauen, 1919-06-26. PA AA, RAV 131-66, [lapas nenumuotas].

⁴⁷ Der Chef des Generalstabes an den Generalbevollmächtigen für Litauen, 1919 03 23. PA AA, RAV 131-66, [lapas nenumuotas].

⁴⁸ Der Deutsche Generalbevollmächtigte für Litauen an Reichsministerium für auswärtige Angelegenheiten (Berlin), 1919-06-14. PA AA, RAV 131-66, [lapas nenumuotas].

⁴⁹ Deutsche Diplomatische Vertretung für Litauen „Steigendes englischen Einflusses in Litauen“, 1920-01-26. PA AA, RZ 201-21751, S. 44.

⁵⁰ Deutsche Diplomatische Vertretung für Litauen „Militärische Betätigung Englands in Litauen“, 1920-01-31. PA AA, RZ 201-21751, S. 93.

Vokietijos kariniams sluoksniams nepatiko Lietuvos aktyvumas Klaipėdos atžvilgiu, ypač nuo 1919 m. vasario–kovo mėnesių. Tuomet Lietuvos kariuomenės vaizdinys Vokietijos karinėje vadovybėje pasipildė tam tikros eventualios grėsmės intonacijomis⁵¹. Lietuvos kariuomenės, kaip nedraugo, vaizdinys sustiprėjo 1919 m. vasarą (po Versalio sutarties pasirašymo birželio 28 d. ir Lietuvos vyriausybės pradėtų (liepos mėn.) reikšti reikalavimų Vokietijos daliniams palikti šalies teritoriją, ypač po bolševikų pajėgų išvarymo)⁵² ir galutinai įgijo „nedraugiško elemento“ kategorijos atributų po Bermondto-Avalovo armijos sumušimo tų pačių metų spalio–gruodžio mėnesiais ir 1920 m. pradžioje. Šio laikotarpio Vokietijos diplomatų ir Vokietijos karinių pajėgų vadovybės dokumentacijoje ganėtinau gausu nepalankių Lietuvos kariuomenės apibūdinimų, ypač kaltinant ją žiauriu elgesiu su belaisviais vokiečiais (Bermondto-Avalovo armijos kariais)⁵³ bei trukdymu vokiečių karinių formuočių likučiams be komplikacijų išvykti į Vokietiją⁵⁴, nevengiant net ginkluotų išpuolių⁵⁵. 1919 m. gruodžio 20 d. Baltijos komisijos Tilžėje įgaliotinis Heinecke pranešime Vokietijos užsienio reikalų ministerijai pažymėjo perdavęs Lietuvos Ministrui Pirmininkui notą dėl nepavydėtinų belaisvių kalinimo sąlygų Žemutinėje Fredoje (Kaune), pabrėždamas, kad Lietuvos kariuomenės vadovybė netraktuoja belaisvių bermontininkų Vokietijos pavaldiniais (todėl blogai su jais elgiasi), nesutinka su jų išsiuntimu į Vokietiją, riboja Vokietijos Raudonojo Kryžiaus veiklą, neatsižvelgia į prastą dalies belaisvių sveikatos būklę, žemina jų orumą ir „kai kuriems belaisviams grasina atsakomybe už jų neva padarytus nusikaltimus“⁵⁶. Situacija analogiškai buvo išdėstyta ir Karaliaučiaus karinės (1-osios) apygardos pranešime, pabrėžiant, kad „iš 150 Žemutinėje Fredoje laikomų belaisvių atimti net švarkai ir batai“, ir raginant „pasistengti pagerinti šių belaisvių padėtį pasitelkus spaudą“⁵⁷. 1920 m. sausio 30 d. konstatuota, kad Lietuvos vyriausybė sutiko paleisti visus karo belaisvius, „gavusi Vokietijos vyriausybės patikinimą, kad visi nusikaltę Bermondto armijos kariai bus atitinkamai nubausti“⁵⁸.

⁵¹ Der deutsche Militärbevollmächtigte für Litauen an das Auswärtige Amt 1919-02-14. PA AA, RZ 201-21728, S. 109–120.

⁵² Abschrift A13897/6643 Ang. pr., 1919-05-08. PA AA, RZ 201-21732, S. 164.

⁵³ G. A., 1919-12-31. PA AA, RZ 201-21750, S. 101; Die Litauische Gesandtschaft im Deutschen Reich, 1919-12-30. PA AA, RZ 201-21750, S. 104–105.

⁵⁴ NIESEL'IS, A[ilbert]. *Vokiečių išsikraustymas iš Baltijos kraštų: memuarai. Įnašas vokiečių galvosenaui tirti. Iš prancūzų kalbos išvertė Jurgis GRIŠKA*. Kaunas, 1938, p. 22; Eisenbacher Telegramm an Auswärtiges Amt, 1920-12-20. PA AA, RZ 201-21750, S. 5.

⁵⁵ Pz., 1919 m. lapkričio 20 d. vokiečiai pateikė protestą, kad lietuviai juos puldinėja, ypač ties Šiauliais ir Radviliškiumi, taip pat kad vykdomi užpuolimai Telšių ir Raseinių apylinkėse. Žr. PAOLETTI, C. *Vokiečių evakuacija...*, p. 99.

⁵⁶ Heinecke an Auswärtigen Amt, 1919-12-20. PA AA, RZ 201-21750, S. 6–19.

⁵⁷ Wehrkreiskommando I Königsberg teilt mit, 1919-12-22. PA AA, RZ 201-21750, S. 48–49. 1920 m. sausio 14 d. 18-ojo saksų savanorių pulko II bataliono kpt. Schönbergas pateikė siūlymą minėtus karo belaisvius išmainyti į Vokietijos karinių pajėgų turėtus 34 karo belaisvius lietuvius. Tit. Schönberg nach Berlin, 1920-01-14. PA AA, RZ 201-21750, S. 199.

⁵⁸ Schönburg Telegramm, 1920-12-30. PA AA, RZ 201-21751, S. 62–63.

Išvados

Vokietijos karinių pajėgų vadovybės vaizdinys 1919–1920 m. apie Lietuvos kariuomenę klostėsi Vokietijos karinės politikos interesų pagrindu. Dėl sparčiai besikeičiančios (geo)politinės situacijos, besitransformuojančios Lietuvos kariuomenės ir karinių veiksmų būsimoje Lietuvos teritorijoje dinamikos minėtu laikotarpiu nesusiformavo viena-reikšmis Vokietijos karinės vadovybės vaizdinys apie Lietuvos kariuomenės galimybes.

Galima išskirti kelis šio vaizdinio formavimosi periodus: 1) 1919 m. sausio – 1919 m. birželio mėn., kai Lietuvos kariuomenė (taip pat ir Lietuvos valstybė) Vokietijos karinės vadovybės terpėje nebuvo suvokiama kaip savarankiškas (dėl priklausomybės nuo išorinės paramos) ir efektyvus subjektas ir 2) 1919 m. liepos mėn. – 1920 m. pr., kai Lietuvos karinės pajėgos pademonstravo karinį potencialą (bolševikų pajėgų išstūmimas, pergalė prieš Bermondto-Avalovo pajėgas, fronto su Lenkija stabilizavimas), kuris koregavo ir Lietuvos (geo)politinę padėtį. Taigi, pirmuoju periodu Vokietijos karinių pajėgų vadovybės terpėje plitęsio Lietuvos kariuomenės vaizdinio turinyje buvo įsitvirtinę stereotipai apie silpną ir nepatikimą „partnerį“ (formavosi „išlaikytinio“ ir „limitrofo“ vaizdinys) ir suvokiniai apie Vokietijos kariuomenės globą, o antruoju periodu Lietuvos kariuomenės vaizdinys pasikeitė, įgydamas pastebimo karinio veiksnio ir eventualaus oponento (Klaipėdos krašto klausimo kontekste) suvokinių kategorijas (formavosi „priešo“ ir „priešo sąjungininko“ – dėl Anglijos įtakos – vaizdinys).

Archyvinių šaltinių, susijusių su 1919–1920 m. Vokietijos karinių pajėgų terpėje susiklosčiusio Lietuvos kariuomenės vaizdinio kariniais-politinais aspektais, analizė leidžia konstatuoti, kad: 1) dėl (geo)politinių aplinkybių Lietuvos kariuomenės refleksija Vokietijos karinių pajėgų vadovybės sluoksniuose laviravo nuo ganėtinai teigiamo (galimas partneris, eventualus sąjungininkas) iki pastebimai neigiamo (nepatikimo ir nedėkingo arba net potencialaus priešo) įvaizdžio; 2) stereotipai ir nuostatos Lietuvos kariuomenės, kaip tam tikros visumos, ir jos individualios sudėties (karininkijos, eilinių karių) atžvilgiu palaikė prielaidas formuoti Lietuvos kariuomenės, kaip mentaliniu, kultūrinu ir politiniu požiūriais iš esmės svetimos (ir nedraugiškos) karinės pajėgos (paveiktos Rusijos karinės kultūros ir mentaliteto), vaizdiniui.

Informacija apie finansavimo šaltinį

Straipsnis parengtas įgyvendinant Klaipėdos universiteto vykdomą ir Lietuvos mokslo tarybos (LMTLT) finansuojamą projektą „Tautinės mažumos Lietuvos kariuomenėje 1918–1940 m.: vokiečių lojalumo atvejis“ (sutarties Nr. S-LIP-21-9).

Straipsnyje naudoti publikuoti šaltiniai

- JOKUBAUSKAS, Vytautas; TAMKVAITIS, Titas. Du karo istorijos šaltiniai iš Lietuvos tarpukariu. In *The Unending War? The Baltic States after 1918 = Nesibaigiantis karas? Baltijos šalys po 1918 metų* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. 36). Ed. by Vytautas JOKUBAUSKAS, Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2018, p. 177–242.
- NIESEL'IS, A[lbert]. *Vokiečių išsikraustymas iš Baltijos kraštų: memuarai. Įnašas vokiečių galvosenai tirti. Iš prancūzų kalbos išvertė Jurgis GRIŠKA*. Kaunas, 1938.
- SCHROEDER, O[tto]. *Die Sächsischen Freiwilligen-Truppen in Litauen* (Erinnerungsblätter deutscher Truppenverbände, Hf. 69). Dresden, 1933.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- BALKELIS, Tomas. Deutsche Freiwilligenverbände in Litauen 1919. *Annaberger Annalen*, 2019, Nr. 27, S. 88–104.
- EIDINTAS, Alfonsas. Deutschland und die Staatlichkeit Litauens im 20. Jahrhundert. In *Die Deutschen in der Geschichte des nördlichen Ostmitteleuropa: Bestandsaufnahmen* (Nordost-Archiv, Neue Folge, Bd. I, Hf. 1). Hrsg. von Eckhard MATTHES, Karl-Heinz RUFFMANN. Lüneburg, 1992, S. 21–40.
- GIMŽAUSKAS, Edmundas. Vokiečių karinės okupacijos poveikis Lietuvos visuomenei ir besiformuojančiam valstybingumui 1915–1919 m. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 98–123.
- GRIER, Rebecca A. Military Cognitive Readiness at the Operational and Strategic Levels: A Theoretical Model for Measurement Development. *Journal of Cognitive Engineering and Decision Making*, 2012, Vol. 6, No. 4, pp. 358–392.
- JOKUBAUSKAS, Vytautas. Deutsche und Deutschstämmige in der litauischen Armee 1918–1940. *Annaberger Annalen*, 2009, Nr. 17, S. 285–300.
- LIEB, Peter. Der deutsche Krieg im Osten von 1914 bis 1919. Ein Vorläufer des Vernichtungskriegs? *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 2017, Jhg. 65, Hf. 4, S. 456–506.
- OPPENHEIMER, Louis. The Development of Enemy Image: A Theoretical Contribution. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 2006, Vol. 12, No. 3, pp. 269–292.
- PAOLETTI, Ciro. Italų požiūris į Lietuvos kariuomenę paskelbus nepriklausomybę. *Karo archyvas*, 2020, t. 35, p. 49–66.
- PAOLETTI, Ciro. Vokiečių evakuacija iš Lietuvos 1919 m. Italijos tarpsąjunginės komisijos nario akimis: 1919 m. spalio–gruodis. *Karo archyvas*, 2013, t. 28, p. 90–108.
- POCYTĖ, Silva. Prūsijos lietuviai ir Lietuvos nepriklausomybės kovos 1919 m. pirmoje pusėje. *Karo archyvas*, 2023, t. 38, p. 73–107.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. Zum Wandel des räumlichen Begriffs „Litauen“ im deutschsprachigen Diskurs während und nach dem Ersten Weltkrieg. *Forschungen zum Baltischen Geschichte*, 2015, Bd. 10, S. 109–135.
- STRAZHAS, Abba. *Deutsche Ostpolitik im Ersten Weltkrieg. Der Fall Ober Ost 1915–1917* (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München, Reihe: Geschichte, Bd. 61). Wiesbaden, 1993.
- VASKELAITĖ, Vilma. Die Litauische Frage im Deutschen Reichstag 1915–1918. *Annaberger Annalen*, 2019, Bd. 27, S. 62–87.
- WILLIAMS, Warren E. Die Politik der Alliierten gegenüber den Freikorps im Baltikum 1918–1919. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1964, Jhg. 12, Hf. 2, S. 147–169.

THE IMAGE OF THE LITHUANIAN ARMY IN THE GERMAN MILITARY COMMAND, 1919–1920

Hektoras Vitkus

Summary

304

This article aims to examine how the German military command viewed the Lithuanian armed forces in 1919 and 1920. The objectives of the research presented here on this topic are: (1) to explore how this perception influenced the German military's assessment of Lithuania's military capabilities, and (2) to analyse the image of the Lithuanian armed forces within the context of German military policy. The research thus focuses on two dimensions, the Lithuanian army's operational capabilities, and its role in military policy from the German point of view. The first is presented in the first section 'A military force in sight?', which discusses how the information network of the German military shaped the image of the Lithuanian armed forces, and what factors contributed to its assessment. The section that follows under the title '(Un)reliable partner?' presents the results of the investigation into the second dimension.

The main sources used are held in the Political Archives of the German Foreign Office of Germany (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes) and the German Military Archives (Bundesarchiv Militärarchiv). Based on the analysis of them, the article draws the following conclusions.

In 1919 and 1920, the German military's perception of the Lithuanian army was shaped by its own military policy interests. However, the rapidly shifting geopolitical situation, the evolving structure of the Lithuanian army, and the changing dynamics of military operations in what would become Lithuania made it difficult for German leaders to form a clear understanding of the Lithuanian army's capabilities during this time. The article traces two distinct periods in this understanding:

(1) January to June 1919. During this time, the Lithuanian army and state were not seen as independent or effective, due to their reliance on external support. The German military leadership regarded Lithuania as a weak and unreliable 'partner', characterised by stereotypes of dependency and its role as a 'limitrophe' state under German protection.

(2) July 1919 to early 1920. The Lithuanian military began to prove its strength by driving out Bolshevik forces, defeating Bermond-Avalov's troops (the West Russian Volunteer Army), and stabilising the front with Poland. These successes altered Lithuania's geopolitical standing and its image in German military circles. The Lithuanian army came to be viewed not only as an important military player but also as a potential adversary, particularly in the context of the dispute over the Klaipėda region. Now it was seen through dual lenses, as an 'enemy' and as an 'enemy's ally', influenced by England's support.

An analysis of archival sources on how the Lithuanian armed forces were perceived by the German military in 1919 and 1920 reveals two key points. First, the German military's view of the Lithuanian army shifted, based on the geopolitical circumstances. It ranged from being a relatively positive perception as a potential partner or ally, to a negative one, seeing Lithuania as unreliable and ungrateful, and even a potential enemy. Second, the stereotypes about the Lithuanian armed forces and their personnel (officers and soldiers) contributed to an image of the army as culturally, mentally and politically foreign, and even unfriendly. This perception was reinforced by associations with the Russian military culture and mentality.